

צעיר או קשיש: מי קודם בהצלת חיים?

נאמר בפרשתנו:

**וְאֶבְרָהָם זָקֵן, בָּא בַּיָּמִים; וַיְהִיָּה בֶרֶךְ אֶת
אֶבְרָהָם, בְּכָל (בראשית כד, א)**

היחס המכבד והמוקיר ביהדות לזיקנה, הוא מן המפורסמות. בניגוד לתרבויות אחרות המקדשות את הנעורים, ומזניחות את המבוגרים, ביהדות היחס הנו הפוך מן היסוד. הזקנים מתוארים כבעלי חכמה וניסיון, שריד לדורות קודמים, והם נמצאים במרכז משפחתם, הנושאת אליהם את עיניה בהכרת הטוב ובהערכה.

לעיתים, חלק מסדר יומו של הקשיש, הוא התמודדות עם קשיים רפואיים שונים. מבני משפחתו מצופה לעשות הכול למענו, ולא לחסוך בטירחה או בהוצאת ממון, בכדי לשמור על בריאותו של ראש המשפחה.

אך מה באשר לרופא? איזה יחס על הרופא להעניק לקשיש? האם בסדר העדיפויות שלו ישנה משמעות לגיל?

נדגים את השאלה באמצעות מקרה קיצוני. אל חדר המיון בבית החולים מובהלים שני מטופלים במצב חירום. נניח, ששניהם הגיעו באותו הזמן. שניהם זקוקים למכשיר חדשני בכדי להציל את חייהם. ישנו רק מכשיר אחד כזה בבית החולים. הרופא צריך להחליט, את חייו של מי להציל. אחד המטופלים הוא קשיש קרוב לגיל 90. השני, הוא איש צעיר, שכל החיים לפניו. האם על הרופא להביא נתונים אלו בחשבון?

המשנה בשלהי מסכת הוריות (ג ו-ח) מפרטת רשימת קדימויות בהצלת חיים:

כל התדיר מחבירו קודם את חבירו, וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו... האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה... כהן קודם ללווי; לוי לישראל; ישראל לממזר; וממזר לנתין; ונתין לגר; וגר לעבד משוחרר. אימתי? בזמן שכולן שוין; אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

כפי שמבואר ברמ"א (יורה דעה רנב, ח) על בסיס דברי הבית יוסף (סימן רנא), המדובר גם במקרים של הצלת חיים, ולגביהם נשנו קדימויות אלו¹. הפוסקים כתבו כדבר ברור,

¹ וזו היא הגישה ההלכתית המקובלת. אך היא איננה מוסכמת. כאן לא ראינו לנכון להאריך בנקודה זו.

שקדימויות אלו אינן מתקיימות אלא כאשר סיכויי ההצלה ורמת הדחיפות שווים, וכן הצלת שני האנשים הגיעה לפני המציל כאחת. אך כאשר אין הדבר כן, יש להקדים את מי שסכנה מידית רובצת עליו, ומאידך להעדיף את מי שפעולות ההצלה יועילו לו יותר².

כך כותב בשו"ת שבט הלוי (שם):

ומה ששאל לענין אין מעבירין, בודאי אם בא ראשון צריך לטפל בו ראשון אף על פי שיודעים שבאים עוד אחרים, יהיה כהן או לוי או איש או אשה, אבל אם כולם מונחים לפניו, או בעוד שמכין עצמו לטפל ועדין לא התחיל בטפול באים אחרים פצועים, צריך לעיין אם יש כאן דין "אין מעבירין מן המצות" כדי לבטל הלכות קדימה שנתנו חז"ל. מכל מקום פשוט, דאם מצב של מי שאינו זוכה בהקדמה נוטה לחמור יותר, וסיכון גבוה, דעלינו לגשת קודם אליו, והדברים פשוטים, וכן אם כבר התחיל לטפל באחד, אסור לעזוב אותו מכח דין הקדמה לבד.

"כאשר בפקוח נפש ובהצלה עסקינן", כותב מורנו הגאון הגדול רבי אשר וייס שליט"א, "שני שיקולים אלה בלבד נר לרגלנו ואור לנתיבותינו. וכיוצא בזה כתבתי בתשובה לאנשי הצלה ששאלו לגבי דיני קדימה בהצלה בתאונות דרכים או בפיגוע המוני לא-עלינו, וביארתי שאין להקדים כהן ללוי ואיש לאשה אלא יש לשקול ולהקדים את אלה שסכנה מידית רובצת עליהם ואת אלה שיש יותר סיכוי להצילם".

אך כאמור, מעיקר הדין – כאשר התנאים שווים, ישנה קדימות הלכתית עקרונית בין איש לאשה, כהן ללוי וישראל, וכיוצא בזה.

רבי יעקב עמדין, בספרו "מגדל עוז" (פרק 'אבן בוחן' פינה א) מוסיף ומפרט קטגוריות נוספות של קדימה, שאינן מפורטות במשנה. ביניהן הוא מונה קדימה נוספת שעוררה דיון הלכתי ער. על פי דבריו שם, הצלת בחור - קודמת להצלת זקן; והצלת זקן בריא קודמת להצלת זקן חולה.

מדוע להקדים את הצעיר לזקן? אפשרות אחת היא, שחיייו של הצעיר חשובים לנו יותר משל הזקן, מפני שלצעיר ישנם חיים שלמים לפניו, או מפני שהוא עתיד לפרות ולרבות, מה שאין כן הזקן. הד לכך ניתן לראות בדבריו שם, שהצלת אדם שאינו יכול להוליד מאוחרת להצלת מי שיכול להוליד. אפשרות נוספת היא, שאין כל מעלה לצעיר על הזקן מצד עצמו, אלא שכפי שראינו מדברי הפוסקים, הקדימה העליונה ביותר היא על פי סיכויי ההצלה, וככל שהאחד הוא בעל סיכויים טובים יותר להצלתו מאשר השני – יש להקדימו; על פי זה ניתן לחשוב כי בדרך כלל סיכויי ההצלה של הצעיר טובים יותר משל הזקן (כמובן, שהדבר תלוי בסיטואציה המדוברת: ישנם מקרי סיכון חיים שאין להבדיל בין צעיר לזקן בהקשר זה, כמו חילוץ).

² ראה: שו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן עב); ושם במה שהביא מספר שלחן עצי שטים (לבעל מרכבת המשנה) סי' א סעיף ו); אגרות משה (ח"מ ח"ב סי' עג, ב); מנחת שלמה (ח"ב סי' פב, ב) ובדבריו ב'אסיא' (נט-ס אייר תשנ"ז); שבט הלוי (חלק י סי' קסז); קובץ תשובות (חלק ג סי' קנט).

כך או כך, גדולי הפוסקים בדורנו דחו באופן נחרץ את דבריו של היעב"ץ. דבריהם יכולים ללמד אותנו על הפרספקטיבה הנכונה למעמדו של הזקן בהלכה.

כותב רבי משה פיינשטיין זצ"ל:

ובדבר זקן מופלג שנחלה, ודאי מחויבין לרפאותו במה שאפשר כמו לאיש צעיר, ואף אם אין החולה הזקן רוצה באמרו שמאס בחייו. ואסור אף להעלות על הדעת דברים כאלו, אף שהאומר זה הוא רופא גדול. ואף לענין קדימה להרופא למי ילך מסתבר שאין להתחשב בזה.

רבי שלמה זלמן אוירבאך זצ"ל, במכתב לפרופ' שמעון גליק, כותב:

...ולכן צריכים להתחשב בעיקר עם גודל הסכנה ועם הסיכויים להצלה - **התחשבות בגיל לא באה כלל בחשבון.**

כלומר: אמת היא שאם משום זקנתו של הזקוק להצלה, סיכוייו פחותים משל הצעיר, אם כן יש להקדים את הצעיר; אך לחלוטין לא משום עצם הזקנה.

מעניין לחשוב אלו שיקולים גרמו לר' משה ולר' שלמה זלמן, זכר צדיקים לברכה, לשלול על הסף, ללא כל דיון, את האפשרות להקדים את הצעיר לזקן. סביר להניח שנגד עיניהם עמד ערך קדושת החיים ביהדות, שלפיו כל רגע אחד של חיים שווה את כל הון שבעולם. גם זקן שאין צפויות לו שנות חיים ארוכות נוספות, זכאי ליחס המלא של אדם הזקוק להצלה, ויש לטרוח ולהשתדל במלוא היכולת בכדי להצילו. את ערכם של חיי האדם אין למדוד על פי "תפוקה" פוטנציאלית. גם אם הזקן אינו מסוגל עוד להביא ילדים לעולם, הוא יכול לעשות דברים רבים אחרים. ובכל מקרה – חייו יקרים וחשובים לאין ערוך, ללא כל יכולת להשוות ולמדוד בין חייו לחיי הצעיר האחר.

תובנות אלו מחלחלות בשנים האחרונות גם למישור הרפואי: בעוד ובעבר היו תלונות על כך שצוותים רפואיים מעניקים יחס פחות לקשישים, ומקדימים את הטיפול בצעירים, כיום ישנה מודעות גדולה יותר לכך שחייהם של הקשישים הם בעלי ערך מלא, ויש לטפל בהם כאילו היו נער בן 18. אין מדובר רק על הצלת חיים ממש. כיום, לדוגמה, בשונה מבעבר, אנו רואים קשישים עמוק בשנות השמונים לחייהם, המקיימים אורח חיים ספורטיבי ומסוגלים ליהנות משחייה בבריכה או מצעידה ספורטיבית. אלו הרגלים מצוינים עבור הבריאות שלהם והארכת תוחלת חייהם. גם בשדה הטיפול הרפואי, רופאים נוטים היום לייחס חשיבות רבה לבעיות אורתופדיות שונות, ומוכנים לבצע ניתוחים שיחזירו לקשיש את היכולת לנהל אורח חיים ספורטיבי ובריא.

כפי שעולה מדברי פוסקי דורנו, זוהי גישה נכונה ומוסרית. יש לייחס קדושה עליונה לכל יום של חיים, ולעשות הכול בכדי לשמר, לשפר ולהציל את חייו של הקשיש – בדיוק כמו של הצעיר.

